

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

LXVII. évf

2023

1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

KOZMA ELIZ-TIMEA, A Verne-féle hagyomány sikertörténeteinek átirata Jókai <i>A jövő század regényében</i>	5
SÁRAI SZABÓ KATALIN, Veres Pálné Beniczky Hermin és Teleki Sándorné Teleki Jozefina szerepe a magyarországi nőnevelésben és a női hálózat(ok) kialakításában.....	27

Műhely

BERECZ ÁGNES, Szemlvények a Teleki és a Ráday család levélváltásaiból a 18. században ...	45
RATZKY RITA, Petőfi Sándor és Szendrey Júlia.....	53
NAGY L. JÁNOS, A szemiotikai textológjáról és a tanárképzésről.....	61

Szemle

MAGYAR ZOLTÁN, Moldvai csángó mondakatalógus I. A mondák típusai; II. Index, konkordancia, tanulmányok (<i>Péntek János</i>).....	71
LAJOS KATALIN – PIEDNER JUDIT (szerk.), Zsuzsa könyve. Tanulmányok Tapodi Zsuzsa születésnapjára (<i>Hajdó-Khell Noémi</i>).....	74
DÁNÉ SZILÁRD (szerk.) Anyanyelv és lelkiismeret. A magyar nyelv és irodalmi olimpia ötvenéves jubileumának emlékkönyve (<i>Magyar Ágnes</i>).....	79
AYHAN GÖKHAN (szerk.) – IGYIC, Felhőpárna. Versek innen és túl (<i>Bereczky Szende</i>).....	82

Aktuális

S. VARGA PÁL, Mit kutat a Petőfi-kutatás?.....	85
SZIKSZAI MÁRIA, Laudáció – Péntek János Széchenyi-díjas.....	87
BALÁZS IMRE JÓZSEF, Gábor Csilla laudációja.....	91

In memoriam

T. SZABÓ LEVENTE, Kozma Dezső (1935–2023) halálára.....	93
EGYED EMESE, Búcsú Kozma Dezső irodalomtörténészről, kollégánktól.....	95

A ROMÁN AKADÉMIA KIADÓJA – BUKAREST
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE – BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Anul LXVII

2023

Nr. 1

S U M A R

Studii

ELIZ-TIMEA KOZMA, Reformularea moștenirii literare a lui Jules Verne în romanul lui Jókai: <i>A jövő század regénye</i> (Romanul secolului viitor)	5
KATALIN SÁRAI SZABÓ, Rolul Herminei Beniczky (Pálné Veres) și al Jozefinei Teleki (Sándorné Teleki) în educația femeilor din Ungaria	27

Atelier

ÁGNES BEREZCZ, Note din corespondența familiilor Teleki și Ráday în secolul al 18-lea	45
RITA RATZKY, Sándor Petőfi și Júlia Szendrey	53
JÁNOS NAGY L., Despre textologia semiotică și despre formarea profesorilor	61

Recenzii

ZOLTÁN MAGYAR, Moldvai csángó mondakatalógus I. A mondák típusai; II. Index, konkordancia, tanulmányok (Catalogul legendelor ceangăilor din Moldova. I. Tipologia legendelor; II. Index, concordanțe, studii) (<i>János Péntek</i>)	71
KATALIN LAJOS – JUDIT PIELDNER (red.), Zsuzsa könyve. Tanulmányok Tapodi Zsuzsa születésnapjára (Cartea Zsuzsei. Lucrări în onoarea zilei de naștere a Zsuzsei Tapodi) (<i>Noémi Hajdó-Khell</i>)	74
SZILÁRD DÁNÉ (red.), Anyanyelv és lelkiismeret. A magyar nyelv és irodalmi olimpia ötvenéves jubileumának emlékkönyve (Limbă maternă și conștiință. Cartea comemorativă a jubileului de cincizeci de ani al Olimpiadei de Limbă și Literatură Maghiară) (<i>Ágnes Magyary</i>)	79
GÖKHAN AYHAN (red.) – IGYIC, Felhőpárna. Versek innen és túl (Pernă de nori. Poezii de aici și de dincolo) (<i>Szende Bereczky</i>)	82

Actual

PÁL S. VARGA, Ce anume studiază cercetarea Petőfi?	85
MÁRIA SZIKSZAI, Laudatio – János Péntek, distins cu premiul Széchenyi	87
IMRE JÓZSEF BALÁZS, Laudatio în onoarea lui Csilla Gábor	91

In memoriam

LEVENTE T. SZABÓ, In memoriam Dezső Kozma (1935–2023)	93
EMESE EGYED, Rămas bun colegului nostru Dezső Kozma, istoric literar	95

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE – BUCUREȘTI
Calea 13 Septembrie nr. 13

JOURNAL OF LINGUISTIC AND LITERARY STUDIES

LXVII

2023

Nr. 1

C O N T E N T S

Studies

ELIZ-TIMEA KOZMA, Reframing the Heritage of Jules Verne in Jókai's novel: <i>A jövő század regénye</i> (The Novel of the Next Century).....	5
KATALIN SÁRAI SZABÓ, The Role of Hermin Beniczky (Pálné Veres) and Jozefina Teleki (Sándorné Teleki) in the Education of Women in Hungary	27

Workshop

ÁGNES BEREZCZ, Excerpts from the Correspondence of the Teleki and Ráday Families in the 18th Century.....	45
RITA RATZKY, Sándor Petőfi and Júlia Szendrey	53
JÁNOS NAGY L., On Semiotic Textology and Teachers' Training.....	61

Book Reviews

ZOLTÁN MAGYAR, Moldvai csángó mondakatalógus I. A mondák típusai; II. Index, konkordancia, tanulmányok (Catalogue of Moldavian Csángó Legends. I. Typology; II. Index, Concordances, Studies) (<i>János Péntek</i>).....	71
KATALIN LAJOS – JUDIT PIELDNER (eds.), Zsuzsa könyve. Tanulmányok Tapodi Zsuzsa születésnapjára (The Book of Zsuzsa. Studies Celebrating Zsuzsa Tapodi's Birthday) (<i>Noémi Hajdó-Khell</i>).....	74
SZILÁRD DÁNÉ (ed.), Anyanyelv és lelkiismeret. A magyar nyelv és irodalmi olimpia ötvenéves jubileumának emlékkönyve (Mother tongue and Conscience. Commemorative Book of the Fifty-year Jubilee of the Hungarian Language and Literature Olympics) (<i>Ágnes Magyary</i>)...	79
GÖKHAN AYHAN (ed.) – IGYIC, Felhőpárna. Versek innen és túl (Cloud Cushion. Poems from Here and Beyond) (<i>Szende Bereczky</i>).....	82

Actualities

PÁL S. VARGA, What Does the Petőfi Research Study?.....	85
MÁRIA SZIKSZAI, Laudatio – János Péntek, Awarded the Széchenyi Award	87
IMRE JÓZSEF BALÁZS, Laudatio Honouring Csilla Gábor.....	91

In memoriam

LEVENTE T. SZABÓ, In memoriam Dezső Kozma (1935–2023).....	93
EMESE EGYED, Farewell to Our Colleague Dezső Kozma, Literary Historian.....	95

THE PUBLISHING HOUSE OF THE ROMANIAN ACADEMY – BUCHAREST
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE – BUCUREȘTI

SÁRAI SZABÓ KATALIN

VERES PÁLNÉ BENICZKY HERMIN ÉS TELEKI SÁNDORNÉ
TELEKI JOZEFINA SZEREPE A MAGYARORSZÁGI
NŐNEVELÉSBEN ÉS A NŐI HÁLÓZAT(OK) KIALAKÍTÁSÁBAN

Kulcsszavak: női emancipáció, nőnevelés, nők alkalmazása, kapcsolatháló, női hálózatok.

„Az Országos Nőképző Egyesület 1915-ben két ünnepélyt rendezett nagy alapítóinak emlékezetére. Mind a kettő oly nagy érdeklődést keltett az egész magyar társadalomban, hogy az ünnepélyek lefolyását, az ott elhangzott beszédeket és a sajtónak az ünnepélyek hatására felidézett visszhangját megörökíteni kötelességünknek ismertük. Úgy hisszük, hogy a két nagyasszony emlékezetére meggyújtott eme szerény mécsesünk be fog világítani magyar asszonyaink lelkébe s nem csupán gróf Teleki Sándorné, Teleki Jozefina és Veres Pálné Berniczky Hermin dicsőségére vet világot, hanem az asszonyi szív és elme kötelességeire is, cselekvésre indítva és tanítva asszonyainkat a magyar haza, a magyar nemzet javára.” (Gönczy 1915–1916: 5) – olvashatjuk az ünnepségek szövegeit bemutató kötetben.

Veres Pálné 1895-ben, Telekiné pedig éppen abban az évben, 1915-ben halt meg, tehát valójában emlékünnepélyek voltak ezek. A megemlékezők között a családtagok mellett, Magyarország kormányának, a törvényhozás mindkét házának, az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság és számos nőegyesület nagyérdemű képviselője, illetve hazánk sok kiválósága jelen volt: Tisza István miniszterelnök mindkét minőségében (Tisza Kálmán anyja, széki Teleki Júlia révén Telekiné unokatestvére volt), Teleki József titkos tanácsos, gróf Khuen-Héderváry Károly feleségével, Teleki Margittal (Telekiné lánya), Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, Darányi Ignác, Wlassics Gyula, Berzeviczy Albert, Zsilinszky Mihály titkos tanácsosok, Szalay Imre (a Nemzeti Múzeum igazgatója), Desseffy Arisztid, Klauzál Gábor miniszteri tanácsos, Beöthy Zsolt (a tudományegyetem rektora), Festetics Géza alpolgármester, és még lehetne sorolni a potentátokat. A búcsúztatóverset legifj. Szász Károly írta, az 1905-ben elhunyt református püspök fia. Szász Károly püspök apja, id. Szász Károly nagyenyedi professzorként Jozefina apját, Teleki Domokost tanította, az 1840-es években pedig elkísérte angliai körútjára.

Mi volt a jelentősége az Országos Nőképző Egyesületnek és mindannak, amit Veres Pálné és Telekiné létrehoztak, mi volt az oka annak, hogy a megemlékezéseken ennyi tekintélyes ember (is) megjelent?

A női emancipáció folyamatában a 19. század leghangsúlyosabb témája a nők magasabb képzésének ügye volt. Magyarországon – mint ahogy számos más országban is – a 19. század jelentős változásokat hozott a nők művelődése, nevelése terén. Már az 1806-os II. *Ratio Educationis* tanügyi rendelet is –, amely 1848-ig volt hatályban – intézkedett a leányok iskoláztatásáról. A köznép lányai számára elsősorban a vallás- és erkölctan, alap- és gyakorlati ismeretek, a magasabb rangúaknak ezen felül az irodalom, a történelem, a földrajz, és a nyelvek oktatását írta elő. A 19. század első felében a nőnevelés, a nők művelődésének kérdése szorosan összetartozott a nemzeti reformmozgalom ügyével. A 18. század végétől a női művelődés, -oktatás elsődleges célját abban látták, hogy a nemzeti nyelvet és kultúrát behatóan ismerő anyák jó honleányokat és honfiúkat neveljenek a jövő számára.

Az 1868-as Eötvös-féle oktatási törvény a 6–12 év közötti fiúk és lányok számára általános tankötelezettséget írt elő. Az erről szóló paragrafus eredményezte azt is, hogy egyre több képzett pedagógusra volt szükség; 1869-ben nyílt meg az első Magyar Királyi Tanítónő Képezde, Zirzen Janka vezetésével.

A szabadságharcot követő társadalmi változások folytán a nőemancipációról szóló diskurzusba újabb témák kerültek. Míg az 1800-as évek elején a nők hagyományos feladatairól, illetve alkotói tevékenységének lehetőségeiről folyt a vita, addig a reformkorban előtérbe került a nők művelődési joga mint a nemzeti mozgalom, a nemzeti nyelv és -kultúra megőrzésének és megújításának egyik eszköze. A dualizmus korában pedig felerősödött a nők közép- és felsőfokú oktatásának szükségessége, illetve a nők fizetett munkavállalása, gazdasági önfenntartása, ezzel összefüggésben pedig számos nézet látott napvilágot a házasság mibenlétéről, a házasságban elvárt nemi szerepekről. A munka világába való bekerülés számos szociális kérdést vetett fel, ráirányította a figyelmet például az anyavédelemre, a gyermekvédelemre, a dolgozó nők munkajogi kérdéseire.

Az értelmiségi pályák közül először az oktatás nyílt meg a nők előtt: „*A tapasztalás is azt bizonyítja, hogy a nők elemi oktatásra nagy sikerrel alkalmazhatók*” (Máday 1913: 162) – nyilatkozta Tisza Kálmán 1871-ben. Egyre többen helyezkedhettek el hivatalnoknőként, akár a bankokban, a postánál, vagy a vasútnál. Az egyes területek „meghódítása” nem volt zökkenőmentes, újra és újra meg kellett küzdeni a közvélemény egy vagy inkább nagyobb részének elutasításával. Jó példa erre Illésy Györgyné Ember Lina esete. 1870 őszén kérelmet adott be a képviselőházhoz, hogy alkalmazzák mint gyorsírót. Folyamodványa parázs vitát eredményezett a T. Házban. Somssich Pál házelnök kijelentette: „*Míg én elnök leszek, addig asszony ebbe a terembe nem teszi be a lábát.*” (Máday 1913:171–172). A haza bölcse, Deák Ferenc viszont azon a véleményen volt, hogy „*olyan egyént, aki valamit tud, és tudását érvényesíteni akarja, csupán azért, mert nő, elutasítani nem lehet.*” (Máday 1913:172). A honatyák végül úgy döntöttek, hogy Illésyné alkalmazását elvben nem ellenzik. A gyakorlatban azonban a bátor hölgyet mégsem az országgyűlés, hanem a törvényszék foglalkoztatta. Veres Pálné nyílt levélben fogalmazta meg szarkasztikus véleményét ezzel kapcsolatban: „*Nem ütközünk meg*

abban, ha az imaházban férfi és nő együtt ájtatoskodik; nem, ha a színházban, táncvigalmak, hangversenyek alkalmával együtt mulat; nem végre, ha a mezei munka mellett s az országutak készítésénél együtt foglalkozik! Miért kelthet aggodalmat a nő megjelenése a képviselőházban? hol joggal fel kell tételeznünk, hogy az ország férfiainak színe-java foglal helyet komolyan munkálkodva, törvényeket hozva, melyek ereje férfira és nőre egyaránt kötelező.” (Rudnayné 1922: 118). Illésyné később az iskolában gyorsírást oktatott.

1865-ben Veres Pálné Beniczky Hermin közzé tette *Felhívás a nőkhez* című röpiratát a *Hon*¹ című lapban, köztudott, hogy Madách Imre – rokona² és közeli családi barátjuk – székfoglalójában megfogalmazott gondolataira reagálva. A nőtörténet korszakolói ettől a pillanattól számítják a magyarországi szervezett nőmozgalom kezdetét. Valóban leszögezhetjük, hogy korábban a nők nem léptek fel közösen és szervezeten és főként ennyire hatékonyan semmiféle nőemancipációs céllal. Felhívásában abból indult ki, hogy az „észtehetség attributumát” Isten nem a férfiak monopóliumaként teremtette. Ha pedig mindkét nem rendelkezik ezzel az „isteni szikrával”, akkor minden embernek, férfinak és nőnek egyaránt kötelessége észbeli tehetségének pallérozása. Hiszen az ember (mindkét nembeli) elsődleges célja a tökéletesedés, s bár szerepeikben fennáll a különbözőség – a nő elsősorban anyaként, a családi életben kamatoztathatja vallásos érzelmeinek és észtehetségének fejlettségét, míg az állam ügyeinek intézése a férfinem osztályrésze –, a műveltség megszerzése mindkét feladatkör ellátásához elengedhetetlenül szükséges. Számos alkalommal – mint első felhívásában is – kifejtette, hogy a nők nagy része azért foglalkozik kizárólag a külsőségekkel, hiábavalóságokkal, vágyódik az élvezetek után, mert tehetsége parlagon hever, míg „[...] a tudományosan művelt nő haszontalan külsőségeken felülemelkedve, belbecse érzetében soha nem fogja szükségait a rendelkezésre álló eszközök határán túl fejleszteni.” (Rudnay – Szigethy 1902: 136–139). Ennek érdekében felszólította nőtársait, hogy álljanak ki gyermekeik 18 vagy még inkább 19 éves korukig való taníttatása mellett, illetve ők maguk is képezzék magukat minden lehetséges módon. Ő maga például együtt tanult lányával.

A nők oktatásának megszervezéséhez nélkülözhetetlennek tartotta a nők összefogását, fontosnak tartotta, hogy a nők vegyék saját kezükbe az őket érintő ügyek intézését. Ehhez leghatékonyabbnak az egyesületi formát tartotta. Az Országos Nőképző Egyesület 1868. március 23-án tartotta alakuló közgyűlését a Tigris szállóban. Elnökül Veres Pálnét, alelnökül pedig Teleki Sándorné Teleki Jozefint választották.

Az egyesület tagjai – akik elsősorban a felsőbb társadalmi rétegeket képviselték (arisztokraták, magas státuszú polgárok, értelmiségiek feleségei) – az egyesület célját a következőképpen fogalmazták meg: „*Egyesülésünk főindoka: a nőnevelés*

¹ Jókai Mór lapja.

² Veres Pálné nagynénje Mathényi Pálné volt, Madách anyja Majthényi Anna.

hiányain segíteni s a vagyontalan nők számára önfenntartási módok előmozdításán munkálni. [...] a nőnek is szükséges közhasznú ismeretek alapos megszerzése, értelmének s ítélő tehetségének nagyobb mérvű fejlesztése, [...] hogy az életben reá váró sokoldalú feladatnak, – mint gyermekei valódi nevelője, háztartásának vezetője és gyakran, mint özvegy, gyermekeinek egyedüli fenntartója – kellő és czélszerű szellemi kiképzetés által megfelelni képesítve legyen.” (Rudnay – Szigethy 1902:143)

Látható tehát, hogy Veres Pálné törekvése két irányban haladt, egyfelől a felsőbb képzés irányába, azt akarta elérni, hogy lányok az elemi oktatás befejezése után is folytathassák tanulmányaikat, amelyekkel tartalmilag speciálisan a női szerepekre kívánta felkészíteni őket. A hangsúlyt azokra a tantárgyakra helyezte tehát, amelyeket elengedhetetlennek tartott a háztartásvezetéshez, gyermekgondozáshoz, gyermekneveléshez –, mint például a pedagógia, a gyakorlati kémia, az egészségügy, a női gazdaság –, illetve az öntökéletesítéshez, amelyhez nélkülözhetetlennek vélte a pszichológiai ismeretek elsajátítását. (Veres Pálné maga írt egy lélektani tankönyvet).³ A nőneveléssel kapcsolatban mindannyiszor leszögezte, hogy céljuk nem az, hogy a lányokat „tudósokká” képezzék, hanem „kiváló fontosságú társadalmi hivatásuk”-ra akarják őket felkészíteni. Másik törekvése a vagyontalanabb lányok kiképzése volt, itt elsősorban a középosztály, alsó középosztály lányaira gondolt, akiknek gondoskodniuk kellett önfenntartásukról (vagy akár családtagjaik eltartásáról is), tehát szükségük volt olyan tudásra, amelynek birtokában kenyérkereső pályára (is) mehettek. Ezért tartotta fontosnak például a kereskedés vagy a könyvvitel oktatását. A nők számára elérhető hivatások közül a nevelőnők képzését tekintette elsőrendű feladatuknak, azzal az elterjedt gyakorlattal kívánt ugyanis szembe menni, amelyet a családok általánosan folytattak: elsősorban német, francia nevelőnőkre bízta lányait. Már csak azért sem tehettek másképp – véleménye szerint (sem) – mert Magyarországon egyszerűen nem létezett nevelőnők képzés.

A többféle cél megfogalmazása is tükrözi, hogy Veres Pálné és hívei – köztük Teleki Sándorné Teleki Jozefina – érzékelték, hogy a különböző női csoportoknak eltérő szükségleteik, érdekeik vannak, amit a női oktatás megreformálásakor, illetve létrehozásakor figyelembe kell venni. A felsőbb rétegek és a középosztály lányai, illetve az alsóbb rétegek lányai közé tették a választóvonalat, ez utóbbi is elsősorban az alsó középosztály lányait jelentette. Vagyis iskolájuk rekrutációját ezekből a körökből határozták meg. 1895-ben, amikor állami segílyt kértek, Veres Pálné és Teleki Sándorné folyamodó levelükben hangsúlyozták: „[...] bármennyire fontos elv legyen is, hogy a főváros társadalmát a demokráciai szellem hassa át, és ámbár tanintézetünk is növendékeinek nevelése oktatása körül az osztálykizárólagosság és megkülönböztetések elvét és irányát gondosan kerüli: mégis bizonyos, hogy az ország fővárosában, mint minden nagy városban, és nemcsak nálunk, hanem a

³ Veres Pálné szül. Beniczky Hermin 1895. *Tapasztalati lélektan felnőttek számára*. Több lélektani munka alapján írta –. Kiadja az Országos nőképző-egyesület, Budapest.

külföldön is, igen számos olyan család van, mely leánygyermekait még az egyoldalú és rosszabb házi legtöbbször idegen nevelőnőkre bízott – tanítás árán sem küldi oly elemi és polgári népiskolákba, a hol a társadalom minden osztályából származó gyermekek együtt tanulnak. [...] Az O. Nőképző Egyesület a társadalomnak az elutasíthatatlan igényeit elégíti ki, midőn a magasabbra szabott (elemi osztályokban havonként 5, a polgári és felső osztályokban havonként 7 forint) tandíjak szedése következtében főképpen a vagyonosabb és műveltebb társadalmi osztályokból kerülnek ki növendékei; úgy hogy ily gyermekek a legtávolabb eső kerületekből (pl. még a X-ből) is látogatják iskolánkat.”⁴

Veres Pálné eszméi megismertetéséhez, terjesztéséhez, elképzelései megvalósításához leghatékonyabbnak egy női hálózat kiépítését tartotta. Felismerte, hogy az anyagi háttérrel, társadalmi presztízzsel, státusszal rendelkező nők (és férfiak), a szakemberek és a lelkes támogatók együttes fellépése lehet igazán célravezető. Ebben a személyes kapcsolatokra, kapcsolathálókra épített. Már az egyesület megalakulása előtt levélben (nyilván személyesen is) felkeresett, megszólított számos, a közélettel foglalkozó, a társadalmi kérdésekre, -problémákra fogékony nőt (illetve férfit) és nézeteit kifejtve kérte támogatásukat, részvételüket tervei megvalósításában.

Karlovsky Idának, Karlovsky Bertalan festő anyjának –, aki a *Hon* című lapban az övéhez hasonló elveket fejtett ki – szóló levelében a nőnevelés egyéni és nemzeti jelentőségének taglalása mellett az egyesületről, mint a nőkérdés megvitatására alkalmas nyilvánosságról, illetve a külföldi kapcsolatok kiépítésének fontosságáról is írt: „*Ha sikerülne nőtársaim részvételét megnyernem egy egyesület létesítése iránt, mely a nők nagyobb mérvű tudományos kiművelését tűzné feladatául, ha az eszme nőtársaimnál visszhangra találna, én ezt megkísérelném, mert lelkeimmel összeforrt meggyőződés: miszerint a tudományos képzettség a szellemi látkört kiterjeszti, gondolatgazdagságot ad, s az észszel bíró egyént legméltóbb módon foglalkoztatja. És ha bennünk igazság, kötelességérzet, felebarátunk iránti szeretet és tisztelet honol, s ehhez még szellemi képzettség is járul, ezen tulajdonok kapcsolata egyeseknek, mint egész nemzeteknek, erőt, megnyugvást, méltóságot szerez, tehát önálló boldogágra vezet. [...] Az egyesület egyszersmind alkalmat szolgáltatna a női kérdés minden oldalról való megvitatására; más külföldi, hasonló irányú egyesületekkel összeköttetésbe kellene lépni, az elszórt erők egyesítése által az általános műveltség és civilizációval sikerdúsabban tarthatnánk lépést.”* (Rudnay – Szigethy 1902: 266)⁵

Teleki Sándorné Teleki Jozefint szintén levélben kérte föl az együttműködésre. Veres Pálné anyja, ózdi Sturmman Karolina barátságban állt Teleki Lászlóné Mészáros Johannával, Hermin szintén közeli kapcsolatot ápolt Teleki Lászlóval és

⁴ Teleki Sándorné és Veres Pálné a *Tekintetes Székesfővárosi Tanács*hoz. Bp., 1895. OSzK Kézirattára, Annalekta 4537. Az Országos Nőképző Egyesület történetére vonatkozó iratok 1958/104.

⁵ Veres Pálné levele Karlovsky M. Idához.

nővérével, Augusztával. Hermin egyik legbensőbb barátnője volt Teleki Augusztá (Rudnayné 1922: 22). Kapcsolatuk ápolását nagyban elősegíthette, hogy igen közel laktak egymáshoz: Vanyarc és Szirák néhány kilométerre fekszik egymástól. Teleki László és Teleki Sándorné Teleki Jozefina pedig unokatestvérek voltak. Feltételezhetjük, hogy a bizalom, amellyel Veres Pálné Teleki Jozefinához fordult, ebből a kapcsolatrendszerből volt eredeztethető. Teleki Jozefina először tele volt kétségekkel, talán nem tartotta magát elég tehetségesnek. Az alelnökséget vonakodott elfogadni, azzal indokolta, hogy vidéken lakik, és apró gyermekei vannak. Veres Pálné meggyőzése érdekében hivatkozott a családi hagyományra, arra, hogy a név kötelez. Mint írta levelében, egy olyan asszony, akinek a családjában egy Teleki Lászlóné működött, aki rengeteget áldozott közcélokra, illetve megalapította a Pesti Jótékony Nőegyesületet, akinek nagybátyja volt Teleki László, a híres államférfi, illetve rokonságban áll egy Teleki Józseffel, aki annyit fáradozott az Akadémiáért, nem lehetséges, hogy ne fogadja el az alelnökséget, ne kövesse a családi tradíciót a közjóért való felelősségvállalásban (Rudnayné 1922: 55).

*„Ki fog a nők érdekében fáradni, ha mi nők magunk felhagyunk vele? Kívánságunk, hogy olyan elnökök álljanak az ügy élén, kik egész buzgósággal a magasabb női nevelést létesíteni kívánják. Akkor a fáradságot sem fogják kímélni. Fáradtságos a törekvésünk, az igaz; oh de kedves Jozefin, semmi annál tiszteletreméltóbb nem lehet, mint midőn az ember minden közvetlen érdek mellőzésével, köz- és hazai nagy czélokért lelkesülve áldozik, munkálkodik, fáradozik. [...] A buzgóságot fontosabb dolognak tartom, az ügy jelen állása mellett, a tehetségénél. De te, kedvesem, csak magad szerénysége szemüvegén látod magad olyannak, mert a tehetség bizonyára nem hiányzik benned.”*⁶ (Rudnay – Szigethy 1902: 309). Teleki Sándorné nemcsak elfogadta, hanem hűségese támogatásáról is biztosította elnöktársát.

1895-ig együtt vezették a nőképző-egyesületet, ezt követően gr. Teleki Sándorné az alapító egyetlen gyermeke, Rudnay Józsefné Veres Szilárda alelnökkel állt az egyesület élén. Teleki Sándorné 1911-es lemondása után Szilárda elnökként, elnöktársaival, Csiky Kálmánné Gönczy Etelkával és Emich Gusztávné Tornay Etelkával irányította az egyesületet. Gönczy Etelka anyja, Gönczy Pálné Bihari Végh Jozefa, egyike volt az ONE alapítóinak. Gönczy Etelka Csiky Kálmánné anyjához hasonlóan az alapításától kezdve tagja majd társelnöke volt az ONE-nak. Férje, Csiky Kálmán jogtudós, az iskola tanára volt, amikor összeházasodtak.

Veres Pálné a kapcsolati háló kiépítése mellett felhasználta a nyilvánosság, a sajtó kínálta lehetőségeket is. Nézeteit, terveit felhívások, nyílt levelek, cikkek formájában is megkísérelte a legtágabb közvélemény tudomására hozni.

Érdekes itt kitérnünk azokra a nehézségekre is, amelyekkel szembesülniük kellett azoknak a nőknek, akik tevékenységükkel határátlépőnek számítottak, az addig létező és elfogadott normákat, szokásokat, elveket megkérdőjelezték, a hagyományos

⁶ Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz 1867.

női otthoni térből kiléptek a nyilvánosságba: a férfitérbe. (A korabeli karikatúrák toposzként jelenítették meg a férfiszerepekben „tetszelgő” nők – mint az alkotó, az író, a dolgozó, a szervezkedő, egyesületi nő – és a női szerepekbe kényszerült – konyhában tevékenykedő, gyermekét etető, gondozó – férfiak dichotómiáját). Veres Pálné is szorongott a teljesen ismeretlen, ingoványos területen, a nyilvánosságban való megjelenéstől. Erről írt egyik Jozefinnek szóló levelében is, de visszaemlékezéseiben is gyakorta utalt rá. Jozefinnek kifejtette, hogy mennyire fontosnak tartja egymás támogatását, mert ez ad erőt a hatalmas feladat elvégzéséhez. *„Bár életem folyama a maga békés medrében kevés okot szolgáltatott panaszra, és abba nem vegyültek ama megrendítő érzelmek, melyeket keserű csalódásoknak neveznek, féltem, midőn zárt házi körömből kilépek, ingadozni fognak a sikamlós talajhoz szokatlan lábaim és nem találok senkit, ki az elesés ellen támogatna, és aki életemben haladtabb korában megóvjon az eddig nem tapasztalt csapástól, a keserű csalódás érzetétől. Jól mondod, hogy az előforduló nehézségekre és csalódásokra el kellett készülnünk, [...] nem mindennapi öröm forrása fakad számomra legutóbbi kedves soraid olvasásakor: szép és kegyelt nevek tündökölnék a leveled kíséretében vett aláírási íven, melyek mindenike Isten segítségével létesítendő egyesületünk büszkeségét fogja képezni. [...] Mily jól esik ígéreted, hogy támogatni fogsz, és hogy mindenben számíthatok rád. Vedd lelkem mélyéből őszinte köszönetemet. Nem csal a rokonszenv, melyet irántad már első találkozásunkkor érezék.”*⁷ (Rudnay – Szigethy 1902: 308)

Lánya, Veres Szilárda visszaemlékezéseiben egyébként említette, hogy anyja *„Mikor a nőkérdés és a nők alapos kiképzése eszméje mellett [...] zászlót bontott”* és közzétette a *Felhívás* c. röpiratát, barátnői közül voltak, akik elhidegültek tőle, *„[...] mert nem bírtak fölemelkedni az ő eszmevilágába és nem bíztak abban, hogy az ő eszméi a nők javát fogják előmozdítani és féltek attól is, hogy azok sikere elterelni találná a nőket tulajdonképpeni rendeltetésüktől. Mások, újak, kiket az ő lelkesedése magával ragadott, jelentkeztek és sorakoztak zászlaja alá.”* (Rudnayné 1922: 138). Közöttük volt az említett Karlovsky Ida, vagy Kvassay Antalné (Kossuth Ferenc anyósa), bensőséges barátnője lett Szathmáry-Királyi Pálné Platthy Ida. A neki szóló támogatását kérő levelében hangsúlyozta, hogy ahhoz, hogy ügyüknek pártfogókat találjanak óvatosan kell eljárniuk, mert minden országban mások az adott körülmények, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Magyarországon például igen alacsony fokán állnak a nőnevelésnek, tehát ha politikai jogokról vagy női orvosokról szólnának a „női önfenntartás ügyének egy-két barát helyett száz ellenséget” szereznének. Ráadásul – véleménye szerint – a politikai jogokkal nem is tudnának mit kezdeni, nem tudnának élni az alacsony képzettségű nők (Rudnay – Szigethy 1902: 398).⁸ A választójogról vallott nézetei azonban hamarosan megváltoztak, erről a későbbiekben lesz szó.

Az egyesület tagjai 9000 magyar asszony aláírását gyűjtötték össze az országgyűléshez intézett, magasabb nőnevelő intézetek felállítását szorgalmazó

⁷ Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz 1867.

⁸ Veres Pálné levele Szathmáry Király Pálnéhoz 1868.

folyamodványukhoz. Ez a szám nem tűnik nagynak, azonban ez volt első alkalom, hogy nőket egy ügy érdekében összefogásra szólítottak fel. A felterjesztésre megnyerték Deák Ferencet. 12 tagú női küldöttség jelent meg Deáknál, hogy pártolja ügyüket (Az Orsz. Nőképző-Egylet 1873: 16). A résztvevőket vizsgálva is látható, hogy a társadalom női elitje képviseltette magát, illetve fontos szerepet tölthettek be a különböző kapcsolati hálók, amelyek a későbbiekben is mozgósíthatóak voltak különböző társadalmi megmozdulások során. A küldöttségben Veres Pálné és Telekiné mellett ott volt Beniczky Keglevich Stefania, Balogh László Anna, Glatz Antalné szül. Ebeczky Mathild (a nőcselédképző egyesület elnöke, a nőiparegylet választmányi tagja). Gönczy Pálné, Festetich Leoné. Ez utóbbiról Veres Szilárda visszaemlékezésében is írt: „*Kubinyi Krisztina ajánlatára, – ki utóbb gróf Festetich Leoné lett s Pest társadalmának legkiválóbb zongorázónője volt – az ő zenetanárja a zseniális Them Károly, a Vörösmarthy »Fóthi-dal«-ának megzenésítője, lett zongoramesterem.*” (Rudnayné 1922: 25). Ott volt a küldöttségben még br. Podmaniczky Árminné Keglevich Emma,⁹ Jankovich Antalné Zsitvay Karolina¹⁰ és báró Majthényi Alajosné boczonádi Szeleczy Mária, mindketten később az egyesület alelnöki tisztét is betöltötték. Veres Pálné Jankovich Antalnéval ment tanulmányútra Németországba, és részt vettek Kasselban az Allgemeinerdeutscher Frauen-Verein közgyűlésén. Jankovichnét egyébként azért választotta alelnökké az Egyesület, mert Somssich Pál azzal a váddal illette a Nőképző Egyesületet, hogy felekezeties vagyis protestáns színezetű, minthogy elnökei protestánsok. Úgy döntöttek tehát, hogy beválasztanak egy katolikus alelnököt is, „nehogy a féltett és még igen kezdetleges egyesület az ilyen gyanúsítás által kárt vallhasson.” (Rudnayné 1922: 96). Frankfurt am Mainban, a Philosophen Congressen, szintén együtt képviselték az egyesületet.

A szerény körben megindított mozgalom rövidesen országos jellegűvé vált. A csatlakozó nők alapítványokra gyűjtöttek, az ország jelentékenyebb városaiban táncvigalmakat, színelőadásokat, hangversenyeket, bazárokat, tombolajátékokat rendeztek.

1869-ben megnyitották a leányiskolát, amely a középfokú nőképzés jelentős intézményévé, és egyben a felsőfokú képzésért folytatott harcnak is egyik stációjává vált. Vadnai Károly, a *Fővárosi Lapok* szerkesztője, – akivel Veres Pálné szintén baráti kapcsolatban állt, és akihez több alkalommal is szakmai tanácsért fordult – lelkesen számolt be az iskola megnyitásáról a *Hon* című lapban: „*Társadalmunk életében holnap, vasárnap délben zajtalan, de fontos mozzanat fog történni: a N.K.E.-i tanterem megnyitása a Zrínyi-ház II. emeletén Vachot Sándorné asszony felügyelete alatt álló helyiségben.*” (Rudnay – Szigethy 1902:707).

⁹ Férje, Podmaniczky Ármin, alapítványt tett egy kisdedóvó alapítására, az aszódi algymnasium számára pedig 800 forintot ajánlott fel egy jótékony sorsjáték jövedelméből, amelyet b. Podmaniczky Árminné szervezett.

¹⁰ Az Országos Kisdedóvó Egyesületnek volt választmányi tagja, 1853-ban férjével néhány napot Kehidán töltött, így személyesen ismerte Deákot (Fővárosi Lapok 1876:155).

A leányiskolai tanterv összeállításában Gönczy Pál volt az egyik tapasztalt segítségük.¹¹ Az egylet kitűnő tanári kart állított össze, ezzel is nyilvánvalóvá kívánták tenni, hogy magas színvonalú oktatást kívánnak biztosítani a lányok számára. Megnyerték az irodalom oktatására Gyulay Pált – aki az iskola első igazgatója is volt egyben –, a természettanra Berecz Antal kegyesrendi gimnáziumi tanárt, a lélektant, a nevelés- és egészségtant Dömötör János, a református gimnázium tanára oktatta, a művelődés történetét és a magyar nyelvet Torkos László, a pesti evangélikus gimnázium tanára. A későbbi tanárok között ott találjuk többek között Vámosy Mihály református főgimnáziumi igazgatót, esztétát, valamint Baráth Ferenc irodalomtörténészt is, szintén a református gimnázium tanárát.

Az első évben 14 növendék kérte fölvetelét az iskolába, de az év végére felére apadt a számuk. Úgy tűnt, a buzgalom lankadni kezdett. *„Így országszerte megindult gyűjtésekből, miket az arisztokrata nővilág képviselőjében gróf Teleki Sándorné szül. gr. Teleki Jozefin csodás kitartással és tapintattal vezetett, továbbá az egyre növekvő kegyes alapítványokból nemsokára”* az iskola újra megerősödött (Magyar Orsz. Nőképző-Egyesület 1908: 5). A Telekinéről szóló megemlékezések egyikében olvashatjuk: *„az ő célja az volt, hogy Veres Pálné eszméjét minél szélesebb körben terjessze és az eszmének megnyerje ama főrangú társadalom tagjait, a kik eddig leánygyermekük nevelését külföldi guvernantok kezeibe tették le s ezáltal, ha nem is ölték ki a gyermek lelkéből a magyar érzést, legtöbbször letörölték annak zománczát; közönyössé tették a legszentebb nemzeti érdekek iránt épen a nőt, a ki azoknak leghivatottabb ápolója így egészítette ki egymás munkásságát a két nagyasszony s azzal a lelkes erővel – mely csak nagy alkotóknak adatott – egyekké lettek mindvégig a nehéz munkában, küzdelemben.”* (Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1915: 561.) Valóban, az ügy érdekében minden társadalmi presztízsét és kapcsolati hálóját felhasználta. Ötletét, miszerint az iskolát Erzsébet királyné pártfogásába kellene ajánlani, Veres Pálné egyértelműen magáévá tette és megkérte őt egy levélben, hogy nézetét vitassa meg Andrássy Gyulánéval is (Rudnay – Szigethy 1902: 310).¹² Amikor az iskolai tanterem megnyitásához, felszereléséhez anyagi forrásra volt szükség, amit többek között gyűjtésből kívántak eszközölni, a következőt írta Jozefinnek: *„Kérlek légy szíves az egyesület javára az urakat kissé megadóztatni. Valóban a nők sem fukarok a fiúgyermek tanodáira áldozni, s szép példával mennek elől. Mutatják ezt Roth Johanna (gróf Teleki Józsefné), és legközelebb Horváth Mária*

¹¹ Gönczy 1852-ben alapította nevelőintézetét, majd Szónyi Pál pesti református nevelőintézetének lett az igazgatóhelyettese. 1859-ben, amikor megnyitották a pesti református gimnáziumot, őt választották igazgatónak. Ebben az iskolában tanított Csengery Antal, Gyulai Pál, Brassai Sámuel is. Gönczy 1867-től Eötvös József minisztériumának osztálytanácsosi, majd államtitkári hivatalát töltötte be. Felesége, a már említett bihari Végh Jozefa, első pillanattól kezdve a Nőképző Egyesület lelkes támogatója, igazgatótanácsi tagja volt. A fővárosban szalont tartott fenn, ahol megfordultak a korszak értelmiségi képviselői, közöttük Deák Ferenc, Arany János, Csengery Antal is. Lányuk, Gönczy Etelka Csiky Sándorné volt Rudnay Szilárda leghűségesebb munkatársa, elnöktársa.

¹² Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz 1868.I. sz. levél.

*hagyatékai*¹³ [...]”¹⁴ (Rudnay – Szigethy 1902: 312). Amikor fővárosi segélyre volt szükségük, megkérte, hogy beszéljen Zichy Antallal, Pest város tanfelügyelőjével: „*Nem gondolnád-e jónak, ha [...] meghívnád magadhoz (hisz tisztelt férjed bizonyosan ismeri őt) s megbeszelnéd vele a dolgot, ő oly melegen érez ez ügyben s megígérte támogatását.*”¹⁵ (Rudnay – Szigethy 1902: 313).

Máskor az állami kasszából próbáltak támogatást szerezni, akkor ezt írta elnöktársának: „*Mondd el a miniszternek (Andrássy Gyula – a szerző), hogy ez évben 14 leányka nyer intézetünkben oktatást, de csak három leányka fizeti a határozott tandíjat és a negyedikért a férjed fizeti azt, a többinek, mivel szegények, a tandíj nagyobb felét elengedte az egyesület; hogy a tanárok fizetése 1200 frtba kerül, a felügyelőné, tanterem, fűtés 866frtba [...] Jól mondod Kedvesem, hogy szegény volna még a kormányra nézve is, ha anyagi eszközök hiánya miatt, e nemzeti alapra fektetett iskola elcsenevészni volna kénytelen. Arra nézve is kell figyelmünket kiterjeszteni, miszerint itt az ideje, hogy az egyesületet és iskoláját a királynénak bemutassuk. Ő még e hónap folyamán Budára jövend; ezért ennek eszközlésére tégy lépéseket, kedves Jozefin, vagy Nopcsa, vagy Ferencz Ida révén, vagy Andrássyné által.*”¹⁶ (Rudnay – Szigethy 1902: 316). A királynéhoz az egyik kapcsolatot valóban Ferenczy Ida, Erzsébet felolvasónője jelentette, akivel Telekiné is és Veres Pálné is jó viszonyt ápolt, később Rudnay Szilárda is baráti kapcsolatba került vele (Rudnayné 1922: 117).

1875-ben meghalt Teleki Sándor. Veres Pálné az egyesület választmányi gyűlésén történekről szóló beszámolójában elismeréssel emlékezett meg elnöktársa elkötelezettségéről és nem mindennapi munkabírájáról is: „*Emelkedett hangulatot keltettek a választmányban soraid; szünni nem akaró éljekben törtünk ki azon passusnál, melyben az egyesület iránti érzelmeidnek adtál kifejezést, s ígéretet tettél, hogy sok teendőid közepette is az egyesület érdekeit buzgón fogod támogatni. Valóban, csak oly tevékeny, értelmes és mély érzésű lény, mint Te vagy, kedves Jozefin, birja oly terjedelmes birtokok kezelése és hét gyermeknek nevelési gondjai mellett még egyesületünk érdekeit felkarolni és ennek előmozdításán fáradozni.*”¹⁷ (Rudnay – Szigethy 1902: 319).

Erőfeszítéseik eredményeképpen 1879-ben már arról számolhattak be, hogy az ONE egy 10 osztályú minta-leánytanintézetet tart fenn, az oktatást a főváros legjelesebb gimnáziumaiból 23 tanár végzi, a bennlakó növendékek nevelésére egy igazgatónőt és 7 nevelőnőt foglalkoztatnak¹⁸ (Rudnay – Szigethy 1902: 433).

¹³ Az 1420 kat. hold terjedelmű Pálóczi Horváth-birtokot Pálóczi Horváth Mária 1865 februárjában kelt végrendeletében a Sárospataki Református Kollégiumra hagyta.

¹⁴ Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz 1868. I. sz. levél.

¹⁵ Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz 1869. I. sz. levél.

¹⁶ Veres Pálné levele teleki Jozefinához, 1870. II. sz. levél.

¹⁷ Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz. 1875 szeptember.

¹⁸ Horgosi Kárász Anna asszony végrendelete alkalmával. 1879.

1895-ben Wlassics Gyula kultuszminiszter rendelete megnyitotta a nők számára a bölcsész-, gyógyszerész- és orvosi karokat, ezt Veres Pálné nem élhette meg, pár héttel korábban halt meg. Már 1868-ban, *Nézetek a női ügy érdekében* című röpiratában a nők munkaköréről szólva állította, hogy ha hazánk viszonyai még nem megfelelőek is arra, hogy a nőket széles körben foglalkoztassák, elvitathatatlan, hogy vannak olyan hivatások, amelyekre a nők kifejezetten alkalmasak: a tanítás, a soknemű ipar és kereskedelem, a magán pénzügyi vállalatok, a posta és távírászat, a gyógyszerészet, a gyermek és nőorvoslás (Rudnay – Szigethy 1902: 158). Ami akkor igen merész gondolatnak tűnt, a századforduló környékére társadalmilag is egyre inkább elfogadottá vált.

Az egyetemi képzés nélkülözhetetlenné tette leánygimnáziumok alapítását, ahol a lányok felkészülhettek egyetemi tanulmányaikra is és érettségit tehettek. Az egyesület 1896-ban nyitotta meg nyilvános leánygimnáziumát, Beöthy Zsolt gondoksága alatt. 1882-ben, még Veres Pálné életében épült a Zöldfa utcai (ma Veres Pálné utca) iskolaépület – Veres Pálné József nevű unokája emlékére tett alapítványból –, majd ezt bővítették tovább 1888-ban. A magas, szellős tantermekkel, a szabadban való mozgásra és játszásra szánt térrel, a főzőiskolával, a női gimnáziummal, mintaszerű kórházzal, melyet Rudnayné barátnője (Rudnayné 1922: 175), gróf Vigyázó Sándorné Podmaniczky Zsuzsánna bárónő költségén rendeztek be, igen korszerű iskolaépületnek számított.

A nőoktatás és a női munkavállalás kérdése körüli viták, az intézet körüli, nemegyszer felmerülő, elsősorban anyagi nehézségek, de sokszor a társadalmi értetlenség, a támogatás hiányának érzése elvezette Veres Pálnét a női választójog elfogadásához is. 1869-ben írta a következő sorokat: „*Midőn Stuart Mill agitációit olvastam a nő szavazati joga iránt, azt hívém: enélkül ugyan elvolnánk. Csak jó mintatanodákat állítanának a nőknek. De azóta felnyílt e tárgyban a szemem. Hisz, ha szavazati jogunk volna, már a nők oktatási rendszere ki volna dolgozva. Ha mi szavazati joggal bírunk, a képviselőségre megválasztandónak ezt mondtuk volna: »Mi akkor választunk meg, ha jó női iskolák felállítását megígéred.«*” (Rudnayné 1922: 78). A nőkérdéssel foglalkozók körében a későbbiekben is találkozunk olyanokkal, akik társadalmi tevékenységük során jutottak arra a felismerésre, hogy az egyes ügyek megoldásához szükséges a nők részvétele a törvényhozásban. A századfordulótól kezdve, amikor egyre többen szóltak bele a választójogi vitába, voltak, akik szintén úgy érveltek, ahogy Veres Pálné 1871-ben: a nők is fizetnek adót, tehát teljesítik állampolgári kötelességüket, miközben jogaik nincsenek; leszorítják őket a keresetpályákról, nem részesülnek az oktatás előnyeiben. Telekiné választójoggal kapcsolatos nézeteit források híján nem ismerjük, de egy 1906-ból származó levélrészlet arra enged következtetni, hogy nem tartotta aktuálisnak a kérdést: „*Hálával tartozom kedves Csikyné jóságáért. Minő szerencse volt, nem csak egyesületünkre nézve, de szolgálatot tett kedves Csikyné szerencsétlen hazánknak is, hogy egy olyan életbe vágó ügyben, mint a nők szavazati joga, sikerült a tárgyat*

*napirendéről le venni s fényesen bizonyított minő szükség volt, kedves Csikyné szokott bölcs ékesszólására.*¹⁹ Hogy a későbbiekben hogyan változott a véleménye, nem tudjuk. 1913-ban Budapesten tartották a nők választójogi világkongresszusát, amelynek szervezésében fontos szerepet játszott a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége (Apponyi Albertné volt az elnöke), az az ernyőszervezet, amely a különböző civil és felekezeti egyesületeket fogta össze; ennek tagja volt a Feministák Egyesülete is. Az MNSz különböző nézeteket képviselő tagjai konszenzusra jutottak a cenzusos választójog követelésében. A kongresszusi küldöttek meg akarták tekinteni a nőnevelő intézetet is, az egyesület a látogatást egy kis ünnepséggel kötötte össze: *„Illőnek tartottuk, hogy őket magyaros uzsonnára meghívjuk. Fellobogóztuk egyesületünk házait s az intézet belseje is ünnepélyes díszet öltött, kedves alkalmi költeménnyel üdvözölte őket egyik növendékünk. Angol és német nyelven kiadtuk számukra külön füzetben az egyesület rövid történetét. Magyar népviseletbe öltöztettünk két növendéket, akik előttük magyar táncot lejtettek. Az egyik amerikai küldöttnek annyira megtetszett a mi túrós pogácsánk, hogy kért belőlük, hogy hazájában vihessen.”* (Rudnayné 1922: 194). Érdekes, hogy Veres Szilárda ebben a rövid visszaemlékezésben nem említette, hogy a választójogi kongresszus tagjait vendégelték meg, a nőegyesületek nemzetközi szövetségének közgyűléséről beszélt.

Veres Pálné halála után Teleki Sándorné Rudnay Szilárda és Csiky Sándorné vitték az ügyeket. Ebből a korszakból fennmaradt néhány levél, amelyek tükrözik Telekiné viszonyulását az iskolához, a nőnevelés és a női munkavállalás kérdéséhez. 1902-ben sajnálattal konstataálta a valós helyzetet, miszerint az iskola látogatottságának megőrzése érdekében nem válogathattak a jelentkezők között. Bár ő ezt találta volna eredményesebbnek, úgy gondolta, hogy az iskola színvonalának megőrzését ez szolgálná, illetve a korabeli munkalehetőségek realitása is ezt az elképzelést erősítette, de kénytelen volt elfogadni, hogy az iskola megtartása érdekében a jelentkezők számát és nem a tudásbeli színvonalát kell figyelembe venniük: *„[...] tudomásom volt arról, minő fényes eredménnyel jártak az idej beiratkozások. Talán elérkezik azon kedvező helyzet, hogy a felvételnél meg lehet a felveendőket rostálni. Ez ugyan nem valami szabadelvű eljárás, de szükséges és hasznos, szomorú, de a jelenben minden pályán oly kevés az állás, oly sok a jelentkező, miszerént csak is olyanok taníttassák leányaikat olyan pályára, kiknek műveltsége már olyan fokon áll, hogy esze után keresse meg mire élet fentartására szükséges. Sokkal boldogabbak azon családoknak leányai, kik a kereskedelmi pályán, vagy kik szorgalmas munkájával boldogulhatnak.”*²⁰ Úgy tűnik, komoly diplomáciai érzéke volt, a fennálló körülményeket, az adódó helyzeteket megpróbálta aszerint értékelni, ami véleménye szerint az iskolának hasznára vált. Az iskola igazgatóváltásakor az adott politikai

¹⁹ Teleky Sándorné levele Csiky Kálmánhoz. Sárosd, 1906. június 8. OSZK Kézirattár. Levelestár 1958. év. 104. 20. sz.

²⁰ Teleky Sándorné levele Csiky Kálmánéhoz. Gyömrő, 1902. szeptember 10. OSZK Kézirattár. Levelestár 1958. 104. (39 levél) 8.

helyzetet figyelembe véve tartotta lehetetlennek az egyik jelölt kinevezését, annak ellenére, hogy szakmailag megfelelt volna az iskola elvárásainak: „*Ha a catholikus világot kezdve Apponyi miniszteren, nem akarjuk intézetünk ellen zúdíítani, akkor egy czéczéterből áttért protestáns, bajos embert, nem állíthatunk iskolánk élére s bár mennyire fájjaljuk is ezen kényszerűséget, le kell mondanunk épen a Veres Pálné iskola érdekében, a nagyon sok előnnyel kecsegtető gondolatról.*”²¹ Bár gyermekei többször kérték, hogy mondjon le az elnökségről, ne vállaljon olyan sok munkát, mindameddig el nem kezdett betegeskedni, halogatta a döntést: „*Hányszor kértek gyermekeim mondjak le, én mindig azt feleltem »Várjatok kedveseim, még nem érkezett el az idő, hogy ezt megtehessem«.*”²² Amikor Veres Szilárda magánéleti okokból visszavonult, illetve Csikyné le akart mondani, mindkettőjüknek hasonlóan érvelt, mint annak idején Veres Pálné az ő hezitálására: „*Azt mit most kifejezni akarok, megmondtam a jó Szilárdnak. Nagyon hibáztatom, hogy ő most minden szerepléstől vissza vonul. Nem mulasztás, hanem kötelesség tőle, hogy a gyász év letelte után szerepemet átvegye. Fájdalom mindnyájunkat sok és nagy nyomorúság ért és ha mi áldozatot hoztunk kötelesség teljesítésünknek, akkor a jó Szilárd is gyász éve letelte után meg kell ezen áldozatot hozni. Nagyon értem kedves Csikyné, hogy nagy megerőltetésébe kerül a közügyek körüli tevékenykedése, azonban hidje el nekem kedves Csikyné az ilyen munkálkodás erőt ad a mindennapi fájdalmak elviselésében. Nagyon kérem kedves Csikyné ne hadja el az Egyesületet.*”²³

Egy iskolai ügy kapcsán Szilárda lelkesen számolt be Csikynénak arról a nagyvonalúságról, amely Telekinét jellemezte, és ami valószínűleg elősegítette a jó együttműködést, a sikeres közös munkát: „*[...] látszik ebből a kedves grófné nemes gondolkozása, hogy inkább megváltoztatja előbbi elhatározását, ha valamely ügyben, annak életrevalóságáról meggyőződik.*”²⁴

A nőmozgalmakban résztvevő nők egymás tevékenységét, eredményeit számos alkalommal méltatták ünnepélyeken, újságcikkekben. Telekiné névrokona, Teleki Sándorné Kölcsei Kende Júlia, írói álnevén Szikra, a Feministák Egyesületének tagja így emlékezett Jozefinára: „*Ha valaki a fajmagyar úri asszony legjellemezőbb képviselőjét kérdezte volna tőlem, habozás nélkül Teleki Jozefin grófnőt jelöltem volna meg, mert nála különbet s egyúttal magyarabbat sohasem ismertem. Innen magyarázom jellemének azt a rendíthetetlenségét, mely egész lényének alapját képezte s mely honleányi, vallási és erkölcsi megnyilatkozásaiban minduntalan ki-kicsillant. Íme viszont más forrásból meríthette azt a jóságos megértést, mellyel*

²¹ Teleky Sándorné levele Csiky Kálmánhoz. Brinius, 1906. július 15. OSZK Kézirattár. Levelestár 1958.év. 104. 22. sz.

²² Teleky Sándorné levele Csiky Kálmánhoz. Gyömrő, 1912.március. 4. OSZK Kézirattár. Levelestár 1958.év. 95. sz.

²³ Teleky Sándorné levele Csiky Kálmánhoz. Gyömrő, 1910. május 12. OSZK Kézirattár. Levelestár 1958.év. 104. 33. sz.

²⁴ Rudnay Józsefné levele Csiky Kálmánéhoz, Vácshartyán, 1903. május 26. OSZK Kézirattár, Levelestár, (másik sorozat): 12. sz. levél.

mások gondolkodását megtúrta, hogy úgy mondjam, megbecsülte. Egy olyan nagy kiterjedésű család, mint az övé, már magában egy kis köztársaság, hol többféle vallás, sokszor nagyon is ellentétes politikai nézetek s különböző egyéni felfogások kerülnek szorosan egymás mellé. Hány ok és hány alkalom az összetűzésre, és mégis, az ő közelében nem léteztek torzsalkodások. Az ő nagy szívének melegétől mintegy varázslatra összesimult minden ellentét. Ő volt a család elismert központja. Ő hozzá tért meg mindenki, ha pihenőre, ha bátorításra, ha vigasztalásra, ha szeretetre áhítozott.” (Az Újság 1915: 8).

Veres Pálné 1871-ben Telekinével kapcsolatban szintén hangsúlyozta a Telekiek hagyományát, amely ösztönözte a családtagokat, hogy „hasznosan” éljenek, hogy minél nagyobb részt vállaljanak a közjóért való társadalmi tevékenységből: *„Élénken tűnt előmbe kedves alakod. Te kitartóan, nagy szellemi tehetséggel, a Teleki névhez méltón működöttél s híven előmozdítottad az eszmét, melyet magunk elé tűztünk.”*²⁵ (Rudnay – Szigethy 1902:317). Mindkét idézet megerősíti azt a nézetet, amelyet Fábri Anna is megfogalmazott Teleki László neveltetését tárgyaló könyvében. Véleménye szerint az arisztokrácia tagjai számára egyértelmű volt, hogy társadalmi helyzetük, privilégiumaik, lehetőségeik megkövetelték a nagyobb felelősségvállalást, azt, hogy többet vállaljanak a társadalmi tevékenységekből, emberbaráti szolgálatból (Fábri 2022: 18). Veres Szilárda *Visszaemlékezéseiben* írta a következőket: ő már 16 évesen, amikor Eötvös József gondolatait olvasta, élete mottójának választotta Eötvös egyik mondatát (ennek a női körnek a tagjai is valószínűleg osztották ezt az életelvet kisebb vagy nagyobb mértékben): *„Ne tekintsd az életet élvezetnek, hanem kötelességnek.”* (Rudnayné 1922: 10).

Veres Pálné és Teleki Jozefina neveltetése és szocializációja adhat néhány támpontot arra nézve, hogy melyek lehettek a nőnevelés érdekében kifejtett tevékenységük motivációi.

Veres Pálné Beniczky Hermin 1815-ben született Lázi pusztán. Apja, az evangélikus Beniczky Pál Nógrád vármegye alispánja, földbirtokos volt, 1816-ban meghalt, amikor Hermin egy éves volt. Anyja ózdi Sturmman Karolina, az első budai asszony-egyesület egyik legbefolyásosabb tagja volt, Brunswick Terézia grófnő egyik támogatója a kiseddóví megalapításában. Beniczkyné – ahogy később lánya is – a magasabb nőnevelés érdekében széles körű levelezést folytatott a főrangú társaság tagjaival. Az 1831-es kolerajárvány idején halt meg, ekkor Hermin és két lánytestvére nagyapjukhoz kerültek a tógyörki kastélyba, ahol azonban mind a szeretetteli, mind a gondos nevelést nélkülözniük kellett. A magyar nyelvet is csak nagylány korában kezdte alaposan megtanulni. Apai nagynénje, Beniczky Teréz Tihanyi Dánielné meghívta a lányokat Pestre, az ő szalonjában ismerkedhetett meg Hermin a korszak közéleti és irodalmi tekintélyeivel. Itt találkozott Veres Pál nógrádi földbirtokossal, aki ebben az időben a vármegye főjegyzője volt. 1839-ben

²⁵ Veres Pálné levele Teleki Sándornéhoz 1871.

összeházasodtak és letelepedtek Vanyarcon, ahol a család élénk társasági életet élt, a politika és kultúra jelei is gyakran megfordultak náluk, köztük Szontágh Pál, Madách Imre, Ballagi Mór, Vámbéry Ármin. Házasságukból egy leány, Szilárda, született, később egy kisfiuk pár napos korában meghalt. Szilárda rendkívül gondos nevelésben részesült, egy ideig Győry Vilmos is tanára volt.

Szilárda belenevelődött abba a közéleti tevékenységbe, amelyet anyja folytatott. Az ő alelnöksége idején jött létre az ONE leánygimnáziuma. Pesten a Rudnay szalon számos közéleti ember és értelmiségi találkozóhelye volt.

Teleki Jozefin 1838-ban született a református széki Teleki családban, gyermekkorát Gernyeszegen töltötte. Apja Teleki Domokos, anyja, akit igen korán elveszített, báró Bánffy Jozefin volt. Teleki Domokos feleségének halála után újránházasodott és elvette gróf Teleki Klementinát. Bánffy Jozefintól Zsófia (báró Vay Béláné) és Jozefin (gróf Teleki Sándorné), Teleki Klementintől Géza (neje gróf Bethlen Margit) és Ilona (gróf Bethlen Istvánné) született.

Gernyeszegen Teleki Domokos másfél évig titkárként alkalmazta Gyulai Pált, akinek titkári teendői mellett a 13 éves Zsófia és két évvel fiatalabb Jozefin tanítását is vállaltnia kellett. A magyar nyelvtanon kívül valószínűleg más tárgyakat is oktatott; ezt bizonyítja egy 1851. évi gernyeszegi levelében az a megjegyzése, hogy egész nap geográfiát tanul. Amikor 1853-ban a Teleki család Pestre költözött a Szervita-téri Teleki-házba, Gyulai a közelben Pákh Albertnél talált lakást. Gyulai 1853-ban is, hetenként több órában foglalkozott régi tanítványaival, Zsófia és Jozefin grófnőkkel, irodalmi nevelésüket folytatta tovább; vele együtt Brassai Sámuel is tanította a grófnőket, aki valószínűleg inkább természetrajzi előadásokra vállalkozhatott. Ezért is eshetett a választás Gyulaira, amikor az iskola első igazgatóját kiválasztották.

Jozefin 16 éves korában férjhez ment gróf Teleki Sándor pestmegyei nagybirtokoshoz (a gömöri Teleki ágból), aki a későbbiekben több ízben is a környék képviselője volt. A Teleki házaspár hat gyermeket nevelt a gyömrői kastélyban. Egyik lánya, Teleki Margit gróf Khuen-Héderváryné, mint bánné Zágrábban alapított női líceumot és nőnevelő intézetet. Fenntartott egy női társaskört is az intézet keretei között, ahol a hölgyek hivatott tudósok által tartott tudományos előadásokat hallgathattak.

Hermin és Jozefin gyakorlatilag anya nélkül nőttek fel és bár Jozefina jóval gondosabb nevelésben részesült, mindketten érezték, hogy a magyarországi nőnevelés elégtelen, a lányoknak csak a magasrangú, vagyonos családokban van kivételesen lehetőségük a műveltség megszerzésére. A nőnevelés megreformálása szívügyükké vált. Szerencsések voltak abban a tekintetben, hogy férjeik támogatóan álltak törekvéseik mellett. Mindketten befolyásos körben mozogtak, főként Teleki Jozefina rendelkezett kapcsolatokkal a legfelső körökből. Beniczky Hermin alkotta meg az eszmei alapját a nőnevelő mintaiskolának, ő dolgozta ki a programját, írta a cikkeket, röpiratokat. Telekiné elsősorban a szervezésben, a működtetésben volt munkatársa, kapcsolatai révén a mozgalom támogatóinak körét szélesítette.

A közjóért végzett szolgálataikért a király Veres Pálnét a koronás arany érdemkereszttel, Teleki Sándornét pedig az Erzsébet-rend nagykeresztjével tüntette ki. Az 1915-ös emlékünnepek résztvevőinek névsora, az ünnepségről kiadott emlékkönyv, a számos újságcikk, az 1906-ban emelt Veres Pálné-szobor, illetve a Zöldfa utca átnevezése Veres Pálné utcává, mutat valamit abból a társadalmi megbecsülésből, amellyel a kortársak feléjük fordultak.

Veres Pálné és Teleki Sándorné tevékenysége, az egyesület és az intézet létrejötte nemcsak a nőnevelés története szempontjából érdekes, hanem azért is fontos, mert az elemzés során kibontakozik a magyarországi nőmozgalmak kialakulása, nyomon követhetjük az első női hálózat kibontakozását, formálódását, amelyhez természetesen az ügyüket pártoló, támogató férfiak is csatlakoztak. Kirajzolódnak azok a stratégiák – ezekkel a későbbiekben is éltek a mozgalmakban résztvevő nők –, amelyekkel minél nagyobb hatást és befolyást próbáltak elérni azokon a területeken, amelyek a társadalmi változások során a nők világát meghatározták. Nyilvánvaló, hogy első körben saját társadalmi csoportjukat, a társadalmi elitet érintő kérdésekkel foglalkoztak. A későbbiekben viszont ezek a civil szervezetek sok esetben állami szociális, egészségügyi, érdekvédő funkciót, illetve a művelődés különböző fórumait jelentették és az egyes ügyek megoldásáért a különböző érdekek mentén is képesek voltak együttműködni az eltérő társadalmi állású, akár más felekezetekhez tartozó – 1918-ig a különböző elvi alapokon álló (feminista, konzervatív) – kortársak.

IRODALOM

- B.F. (összeáll.) 1873. *Az Országos Nőképző-Egylet története és tanintézetének statistikai kimutatása*. Fanda és Frohna Könyvnyomda, Budapest.
- Csiky Kálmánné 1915. *Özv. Gróf Teleki Sándorné emlékezete*. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 58/47: 560–562.
- Fábri Anna 2022. *Arany idők. Eszmék és emberek gróf Teleki László neveltetésében*. Kortárs Könyvkiadó, Budapest.
- [sz.n.] 1876. *Fővárosi hírek*. Fővárosi Lapok 13/33:155.
- Gönczy Béla (összeáll.) 1915–1916. *Veres Pálné szül. Beniczky Hermin és Gróf Teleki Sándorné szül. Teleki Jozefin grófnő emlékezete: az Országos Nőképző Egyesület emlékünnepei*. Franklin Nyomda, Budapest.
- Mádai Andor 1913. *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Athenaeum, Budapest.
- [sz.n.] 1908. *Magyar „Orsz. Nőképző-Egyesület” Budapesten. Az első magyar leánygimnázium és első főzõiskolával egybekötött nyolczosztályú felsőbb leányiskola*. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest.
- Özv. Rudnay Józsefné Veres Szilárda 1922. *Emlékeim 1847–1917*. Légrády Testvérek kiadása, Budapest.
- Rudnay Józsefné – Szigethy Gyuláné (összeáll.) 1902. *Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T., Budapest.
- [Szikra] Teleki Sándorné Kölcsei Kende Júlia 1915. Gróf Teleki Sándorné (1838–1915). *Az Újság*, 1915. január 23. 13/ 23:8.

ROLUL HERMINEI BENICZKY (PÁLNÉ VERES) ȘI AL JOSEFINEI TELEKI
(SÁNDORNÉ TELEKI) ÎN EDUCAȚIA FEMEILOR DIN UNGARIA

(Rezumat)

În anii 1860, una dintre problemele centrale ale atenției publice din Ungaria a fost cea a învățământului superior pentru fete. În 1865, Hermin Beniczky a publicat pamfletul „Apel la femei” în paginile ziarului *A Hon* [Patria]. În programul său, pe care l-a prezentat deopotrivă în articole, teze și scrisori, utilizând astfel cu dibăcie posibilitatea oferită de presă de a se adresa direct publicului larg, a definit importanța educației tinerelor, recomandând două direcții.

Pe de o parte, pentru împlinirea rolului tradițional al femeii, cel de mamă, ea a considerat esențială dobândirea unui nivel înalt de cultură, dublat de achiziția de cunoștințe care ar putea ajuta partea practică a educației, din domenii care variază de la științele sănătății la cunoștințe pedagogice și psihologie.

Pe de altă parte, ca răspuns la procesele și problemele sociale ale epocii, în urma cărora din ce în ce mai multe femei erau nevoite să lucreze ca întreținători ai familiei, ea a afirmat că dobândirea calificărilor pentru intrarea pe piața muncii este scopul esențial al educației tinerelor. Astfel, când, în 23 martie 1868, a fost înființată Asociația Națională pentru Educația Femeilor, Hermin Beniczky a fost aleasă președintă, iar contesa Josefina Teleki, vicepreședintă.

În calitate de colegă directă, contesa Teleki a gestionat mai cu seamă afacerile practice ale asociației și școala care și-a deschis porțile în 1868, folosind larga ei rețea de contacte. Cele două au condus împreună asociația pentru educația femeilor până în 1895, după care contesa Teleki a preluat conducerea, fiind secondată de Szilárda Veres (singurul copil al fondatoarei) în calitate de vicepreședinte. Activitățile Herminei Beniczky și ale Josefinei Teleki, anume înființarea asociației și a institutului nu sunt interesante doar din punctul de vedere al istoriei educației femeilor, ci și pentru că analiza pare să indice că ele au avut un rol general în dezvoltarea mișcărilor de femei din Ungaria. Pot fi astfel urmărite apariția și dezvoltarea primei rețele de femei, la care, bineînțeles, s-au alăturat și bărbați susținători ai acestei cauze. Acum se conturează strategiile pe care participantele la mișcările de femei le-au folosit apoi pentru a obține un impact cât mai mare în domeniile de activitate care, de-a lungul unui secol de schimbări sociale, au devenit preponderent feminine.

Cuvinte-cheie: emanciparea femeilor, educația femeilor, angajarea femeilor pe piața muncii, rețea de relații, rețea feminină.

THE ROLE OF HERMIN BENICZKY (PÁLNÉ VERES) AND JOSEFINA TELEKI
(SÁNDORNÉ TELEKI) IN THE EDUCATION OF WOMEN IN HUNGARY

(Abstract)

In the 1860s, the issue of higher education for girls was in the spotlight in Hungary. In 1865, Hermin Beniczky published a pamphlet entitled "Appeal to Women" on the pages of the newspaper *A Hon* [Motherland]. In this program, which she also presented in articles, theses and letters, making a very effective use of the possibilities offered by the media, she defined the importance of educating young women, recommending two directions.

On one hand, in order to fulfil the traditional role of the woman, that is becoming a mother, she thought the acquisition of a high level of culture is essential, as well as the acquiring knowledge that could help the practical part of education, from matters of health to pedagogy and psychology.

On the other hand, in response to the social processes and problems of the era, because of which more and more women had to work as breadwinners, she stated that the acquisition of professional qualifications is an essential goal for the education of young women. The National Association for the Education of Women was founded on 23 March 1868, with Hermina Beniczky elected president and Countess Josephina Teleki as vice-president.

As a direct collaborator, Countess Teleki mainly managed the affairs of the association and the school that opened its doors in 1868, using her wide network of contacts. They led the women's education association together until 1895, after which Countess Teleki took over the management of the association together with Szilárda Veres (the founder's only child) as vice-president. The activities of Hermin Beniczky and Josephina Teleki, i.e., the establishment of the association and of the institute, are interesting not only from the point of view of the history of women's education, but also because the analysis highlights the development of women's movements in Hungary. One can trace the development and formation of the first network of women, to which, of course, men supporting this cause also joined. It outlines the strategies that women participants in the movements subsequently used to achieve the greatest impact and influence in the fields that defined the world of women in a world characterized by social change.

Keywords: women's emancipation, women's education, women's employment, network of relations, women's network.

Dunamelléki Református
Egyházkerület Ráday Gyűjteménye
1092 Budapest, Ráday utca 28.
saraiszabo.kata@rgy.hu